

O POČETKU KOVANJA SREBRNOG NOVCA „SIRMIJSKE“ GRUPE: ČETVRTSILIKVE TIPA *VICTORIA* (I)

Vedrani Delongi u spomen (1950.-2023.)

Godine 2024. navršit će se sto godina od objave članka u kojem je hrvatski arheolog, numizmatičar i muzealac Josip Brunšmid opisao i detaljno analizirao malu skupinu dotad nepoznatog srebrnog novca kovanog u ime bizantskih careva Justinijana i Justina II., a to kovanje pripisao Gepidima i kovnici u Sirmiju. Kada je nedugo zatim kovanje u Sirmiju prošireno i na istočnogotsko razdoblje stvoren je njegov – neprepoznatim bizantskim kovanjem (567.-568.)¹ nedavno nadopunjen – povijesni okvir omeđen godinama 504./5. i 568. Do sredine 80-ih godina prošlog stoljeća broj poznatih primjeraka tog novca bio je još uvijek vrlo malen, ali su mnogobrojne lako uočljive razlike i stilska obilježja sirmijskih srebrnjaka potakla na promišljanja i želju da se uočenim različitostima da jasniji smisao po mogućnosti objedinjen u samo nekoliko riječi – tako je kovani i s vremenom zaživio naziv “Sirmijska” grupa. U međuvremenu razvoj digitalnih tehnologija i njihova široka dostupnost s jedne strane i nekontrolirana djelatnost detektoraške “arheologije” s druge strane dopremili su na tržište starog novca velike količine srebrnjaka “Sirmijske” grupe pa su ti donedavno numizmatički kurioziteti nenadano postali lako dostupna zanimacija i propitivanje mnogima. Sredinom 90-ih godina početak tog novog doba “Sirmijske” grupe na simboličan način najavila je i pojava primjerka različitijeg od svih dotad poznatih – zbog reversne legende nazvan je tipom *Victorija* i povezan s 504./505. godinu u kojoj su dotad gepidskim Sirmijem ponovno zavlitali Istočni Goti. Jedinstvenost te istočnogotske inačice tipa *Victorija* potrajala je sve do 2016. godine, a tada su se u rasponu od samo tri godine na numizmatičkim aukcijama pojavile četiri nove tipološki srodne ali ipak različite inačice. Stilistički i tipološki sadržaji triju inačica sugerirali su nastanak i kovanje u razdoblju barem desetljeće ranijem od jedine dotad poznate istočnogotske inačice te su ove kao znatno ranije sada pripisane sirmijskim Gepidima i vladavini njihova kralja Trasarika (489.-504./505.). Četvrta inačica oponašanje je već dobro poznate i zasad najbrojnije istočnogotske inačice tipa *Victorija* kovane 504./505. godinu s kojom je ili gotovo istovremena ili je od nje tek koju godinu starija.

Glavne riječi: Srbija, Srijem; Sirmijska Panonija (*Pannonia Sirmiensis*), Sirmij (*Sirmium*); srebrni novac, četvrtsilikve; Gepidi, Istočni Goti, Bizant; Trasarik, Teodorik, Anastazije

Prva četvrtsilikva „Sirmijske“ grupe s reversnom legendom *VICTAI + RIAAV ** u značenju *Victoria Augusti/Augustorum* predstavljena je stručnoj javnosti 1994. godine,²

¹ Demo 2022, 277-334.

² Iako je objavljen tek 1994. godine taj novac mi je bio poznat još od 1983. godine kada sam ga u ožujku te godine imao prilike držati u rukama i detaljno razgledati jer je bio dijelom malobrojne skupine istočnogotskog novca pohranjenog u numizmatičkoj zbirici Muzeja Slavonije u Osijeku danog mi tom prigodom na uvid. Pokazalo se također da novac nije bio samo neočekivana novost, a meni veliko iznenađenje već važna tipološka zanimljivost i nezaobilazno svjedočanstvo postojanja dotad posve nepoznate inačice srebrnog novca sirmijske kovnice istočnogotskog vremena. Voditeljica Numizmatičke zbirke Muzeja Slavonije arheologinja *Hermina Lukić-Göricke* koja mi je taj novac stavila na uvid – susreta se prisjećam rado i sa zahvalnošću – upoznala me i s činjenicom da je novac pripadao tzv. „starom

a sama legenda je tom prigodom – zato jer okružuje monogram istočnogotskog kralja Teodorika – protumačena kao aluzija “*although this is only one of the possibilities, to the successful conquest of Pannoniae Sirmiensis and its return within the borders of the Praefecturae Italiae in 504/5.*”³ Samo tri godine nakon objave tog novca na ožujskoj aukciji ugledne angloameričke *Classical Numismatic Group* predstavljen je još jedan primjerak istog kalupa⁴ za koji se 2007. godine pokazalo da se nalazi i čuva u privatnoj američkoj numizmatičkoj zbirci u južnom Marylandu.⁵ U približno isto vrijeme, tj. od 2006. i 2007. godine nadalje četvrtisilikve istog kalupa počele su se isprva povremeno, a zatim sve učestalije pojavljivati u prodajnim katalozima europskih aukcijskih kuća. U razdoblju od 2013. do 2017. godine njihov broj porastao je u tolikoj mjeri da je to izdanje sirmijskih četvrtisilikvi zbog brojnosti dotad evidentiranih primjeraka bilo moguće smatrati jednom od (naj)učestalijih izdanja srebrnog novca danas već općenito vrlo brojne “Sirmijske” grupe. Osim brojnosti koja je zasigurno jedan od pokazatelja slavljeničkog karaktera tog izdanja njegovo političko značenje vjerojatno je još i značajnije. Na njega upućuju podjednako monogram istočnogotskog kralja Teodorika na reversu kao i portretni prikaz na aversu uokviren neprekinutom legendom $\text{O N ANASTAISVS} \text{I AC}$ graviranom retrogradno i prema van: prvi kao pokazatelj fiskalne jurisdikcije vladara u Raveni, a drugi kao pokazatelj monetarnog autoriteta predstavljenog u liku aktualnog car u Konstantinopolu.

Do pojave novih inačica „Sirmijske“ grupe četvrtisilikvi tipa *Victoria* trebala su proći puna dva desetljeća da bi se tada u rasponu od samo četiri godine pojavile čak četiri, svaka zasad poznata samo jednim primjerkom novca. Od ta četiri novca samo se jedan pojavio u Londonu u listopadu 2016. godine na aukciji kuće *Roma Numismatics* (SI. 1:2),⁶ a čak tri, vjerojatno ne slučajno, pojavila su se u Beču na aukcijama firme *Rauch* u rujnu 2014. godine (SI. 1:1)⁷ i u studenom 2016. godine (SI. 1:5)⁸ te na aukciji firme *Numismatik Naumann* u listopadu 2018. godine (SI. 1:3).⁹ Zbog vremena, redosljeda i mjesta njihova pojavljivanja na aukcijama dopušteno je spekulirati da su dva „bečka“ primjerka (SI. 1:1,3) mogla biti dijelom istog skupnog nalaza otkrivenog u Srijemu. Da

muzejskom fondu“. To je značilo da je za zbirku bio nabavljen ili u najranijem razdoblju djelovanja današnjeg Muzeja Slavonije (1879.-1893.) ili pak u razdoblju djelovanja i rada *Vjekoslava Celestina* (1893.-1936.god.) respektabilnog muzejskog kustosa starije generacije čiji je profesionalni i istraživački interes uključivao i bavljenje numizmatikom. O numizmatičkoj zbirci Muzeja Slavonije u razdoblju od 1879. do 1914. godine, *Lukić* 1987, 89-114 [njem. 110]. O muzejskom i znanstvenom radu *Vjekoslava Celestina*, te njegovu doprinosu hrvatskoj arheologiji i numizmatici, *Göricke-Lukić* 2012, 9-13.

³ *Demo* 1994, 65, 84 no. 69, 113 Pl. 6:69, 136-138, 194 no. 3/69, 299, 301, 308.

⁴ CNG 41/1997, no. 2368 (“OSTROGOTHS. Theodoric. 493-526 AD. AR Quarter Siliqua (0.85 gm). Sirmium mint. Diademed, draped and cuirassed bust of Anastasius right / Monogram of Theodoric. MIB 146; *Demo* 69 (same dies”).

⁵ *Smith* 2007, 16-17 no. 64.

⁶ *RomNum* 30e/2016, no 636 (= N•N 54/2017, no. 646 = N•N 94/2020, no. 764 = *Faltin* 2019, 153 no. 1b.3 = *Gennari* 2019, 95 Fig. 2/desno, 164 no. 2b).

⁷ *Rauch* 95/2014, no. 842 (= *Faltin* 2019, 153 no. 1b.4 = *Gennari* 2019, 95 Fig. 2/ lijevo, 164 no. 2).

⁸ *Rauch* 102/2016, no. 696 (= N•N 54/2017, no. 651 = *MNS* 57/2017, no. 28959 = *Gennari* 2019, 164, no. 2c).

⁹ N•N 70/2018, 849-5 (= *Faltin* 2019, 153 no. 1b.2, zbirka D. *Faltin*).

je i „londonski“ primjerak (SI. 1:2) mogao biti dijelom tog istog nalaza sugerira njegov revers kovan istim kalupom kojim je kovan revers prve „bečke“ četvrtsilikve (SI. 1:1).

Unatoč malobrojnosti „novih“ inačica njihove sadržajne, stilističke i tipološke sličnosti, razlike i veze s brojnijim primjercima već dugo poznatog „osječkog“ izdanja četvrtsilikvi tipa *Victoria* postoje, uočljive su i naravno usporedive. (Tablica 1) Na aversu to se prije svega odnosi na portretne prikaze (oklop ili plašt) i legende s imenom monetarnog autoriteta (car Anastazije), a na reversu time su obuhvaćene promidžbena legenda (*Victoria*), oznaka fiskalne nadležnosti (monogram kralja Teodorika) te dodatka sličan egzergu (C*V) koji je s fiskalnom oznakom možda čak i povezan ali ne pripada i nije dijelom reversne legende. Križ postavljen iznad glave portretnog prikaza na aversu zastupljen je na samo jednoj od inačica i nepovezan je s bilo kojim od prethodno navedenih tumačenja. Zbog rijetkosti dopušteno je pretpostaviti da je njegovo pojavljivanje bila pojava kratkog trajanja ali znakovita zbog značenja koje križ sadrži i tumačenja koje kao takav pruža.

Tablica 1

Aversna legenda/poprsje		Reversna legenda/monogram/dodatak			Os (h)	Faltin 2019	Gennari 2019
A) Cuirass (1)		a) (A)VC / C*V (1)					
1.	1.A ¹ D N ANA-STASIVS	1.a ¹	VICTO + RI AVC	1/c C*V	9	1b.4/Q1b	2
2.	2.A ¹ D N ANAO + >VSTASI	1.a ¹	VICTO + RI AVC	1/c C*V	8	1b.3/Q1b	2b
Cuirass (2)		b) ΔVCCC (2)					
3.	1.A ² D [n] ΔHAST-ASIVS P	1.b ²	VICTOI + ΔAVCCC	2/c -	11	1b.2/Q1b	-
B) Paludamentum (1)		c) ΔV/ * (3)					
4.	1.B ¹ ∩ N ANASTAISVS II ΔC (desno, van, neprekinuto)	1.c ³	VICTAI + RIA ΔV *	1/o -	7	1b.1/Q1b	1
C) Cuirass (1)		d) ΔV/ *(4)					
5.	1.C ¹ D II AASTASIVS P P AVC (neprekinuto)	1.d ⁴	IVICTAI + PIA ΔV *	2/o -	6	-	2c

Napomene:

1. Rauch 95/2014, no. 842 (0,48g; -; -)*.
2. RomNum 30e/2016, no. 636 (0,77g; 14mm; -)* = N•N 54/2017, no. 646 (0,77g; 13mm; -) = N•N 94/2020, no. 764 (0,80g; 14mm; -).
3. Faltin coll. (0,55g; 13mm; -) = N•N 70/2018, no. 849 (0,55g; 13mm; -)* = WorthPoint (0,72g; 13mm; -) = <https://www.worthpoint.com/worthopedia/gepids-theodoric-monogram-454-552-ar-1973913306>.
4. Faltin coll. (0,88g; 14mm; -) = Pecunem 25/2014, no. 342 (0,88g; 13mm; -)*.
5. Rauch 102/2016, no. 696 (0,57g; -; -)* = N•N 54/2017, no. 651 (0,61g; 13mm; -) = MoNS 57/2017, no. 28959 (0,59g; 14mm; 6h) = Triskeles 31/2020, no. 379 (0,59g; 14mm; 6h).

Avers - Poprsje cara okrenuto nadesno češće u oklopu [1-3,5] rijetko u plaštu [4] okružuje legenda s početnim D N, D II ili ∩ N (*dominus noster*), s imenom cara Anastazija i s dodatkom [3,4,5] ili bez dodataka u svom završnom dijelu [1,2]. Legenda je u pravilu gravirana uobičajeno pa teče od lijeva prema desno [1-3,5], češće s prekidom [1,2,3] a rjeđe bez prekida [4,5]. U samo jednom primjeru neprekinuta legenda teče retrogradno i sa slovima okrenutima prema van [4]. U dva primjera legende završava carevim imenom [1,2], a u preostala tri primjera pridodana su joj kao završeci jedno, tri ili pet slova: P u značenju *pius* ili *perpetuus* [3], P P ΔVC u značenju *perpetuus augustus* ili *pius perpetuus augustus* [5] i II ΔC u značenju *maximus? augustus*¹⁰ ili

¹⁰ Demo 1994, 138.

pak *magnus augustus* ako bi grafem I bio zamjena za slovo M [4]. Među zamjenama slova uočavaju se također: zamjena slova D znakom \complement [4], neuobičajena ligatura $\Lambda\Lambda$ kao zamjenu za $\Lambda N\Lambda$ [5] te već spomenuti I¹¹ kao zamjena za slovo N (3,5) ili pak slovo M¹² [4]. Skupina O \ddagger > iznad glave cara [1] središnji je dio aversne legende u kojoj je zasad moguće protumačiti jedino križ jednakih krakova i njegovu ranokršćansku simboliku i značenje.

Revers - Reversnu legendu čine riječi *Victoria* i *avggg/(a)vg/av* gravirane tako da teku od lijeva prema desno okružujući monogram istočnogotskog kralja Teodorika. U legendi se na mjestu prekida nalazi križ jednakih krakova, a na završetku legende šesterokraka/✱ [5] ili sedmerokraka/✱ zvijezda [4]. Ipak u jednom primjeru nije posve jasno je li zvijezda na kraju legende postoji ili je nema [3], a u drugom primjeru dvanaesterokraka/✱ zvijezdom ne završava legenda jer je ona samo središnji dio skupine C✱V [1,2] postavljene ispod Teodorikovog monogram tako da sličí egzergu kojem značenje zasad nije moguće odrediti. Riječi *Victoria* u pravilu ili nedostaje neko od slova kao npr. R [3] ili je umjesto slova T gravirano grčko slovo Γ ili grafem Υ [4,5], umjesto slova R slovo P [5], a umjesto slova O gravirana su slova ΛI [4,5]. U jednom primjeru ispred početnog V gravirano je slovo I [5] u značenju koje zasad nije moguće ustanoviti. Završetak reversne legende zastupljen je u tri oblika: $\Lambda V C C C / a u g u s t o r u m$ [3] uobičajen je za reverse Anastazijevih ranobizantskih zlatnika (solidi, semise), (Λ) $V C / a u g u s t i$, *augustorum* [1,2] je specifičan jer ga je moguće tumačiti na različite načine (kao završno slovo riječi *Victoria*, kao prvo slovo riječi *avgusti/avgustorum* ili pak kao slovo koje zajedno koriste prva i druga riječ legende), a $\Lambda V / a u g u s t i$, *augustorum* [4,5] je moguće zapaziti i na aversima pojedinih manjih nominala Anastazijeva brončanog novca. Monogrami istočnogotskog kralja Teodorika zastupljeni su dvama tipovima, a svaki od njih dvjema inačicama. Tipove razlikuje upotreba slova C [1,2,3] ili slova O [4,5] u donjem dijelu Teodorikova monograma a njihove inačice, kod prvih postojanje duge vodoravne srednje haste [3] ili pak nepostojanje ikakve srednje haste [1,2],¹³ a kod onih drugih srednja hasta je vodoravno postavljena [4] ili je zakošena [5].

I

Većina opisanih inačica četvrtsilikvi tipa *Victoria* već je u aukcijskim katalogima u kojima je promovirana, a zatim i u malobrojnoj numizmatičkoj literaturi koja se njima kasnije bavila kod prvih pripisana kovnici u Sirmiju, a kod drugih svrstana među kovanice

¹¹ Prvotno je interpretirano kao slovo H (*Demo* 1994, 84 no. 69, 138) ali se kasnije zahvaljujući bolje sačuvanim primjercima istog kalupa moglo iščitati kao grafem I.

¹² Klasičan primjer zamjene slova N slovom M čest je na brončanom istočnogotskom novcu Teodorikova vremena gdje se INVICTA javlja i u obliku IMVICTA (folisi i polufolisi skupine vučica/blizanci i skupine orao).

¹³ Nepostojanje vodoravne haste i stavljanje slova C u donji dio ili ispod monograma karakteristični su za tzv. „restituirani“ oblik Teodorikovog monograma korišten na četvrtsilikama istočnogotskog kralja Vitigisa (536.-540.), npr. *Wroth* 1911 (=BMC Ostrog), Pl. X:5-7; *Kraus* 1928, Taf. XI:4-6,8-9 (*Hildebads?*); *Hahn* 1973 (= MIB I), no. 59/Taf. 39; *Metlich* 2004, no. 64/Pl. VII. Jedna kasnija varijanta takvog monograma nalazi se na četvrtsilikvi iz BM (BM 12343) kovanoj po jednima od Vitigisa (*Hahn* 1973 (= MIB I), 87, no. 58/Taf. 39; *Metlich* 2004, 106, no. 65/Pl. VII; *Baldi* 2014, 42 no. 140.1), po drugima od *Hildebada?* (*Kraus* 1928, 171 no. 9/Pl. XI), a po trećima od *Baduile/Totile* (*Wroth* 1911=BMC Ostrog, 87 no. 19/Pl. XI:9; *Arslan* 1989, 40 no. 34/Pl. II).

„Sirmijske“ grupe.¹⁴ Shodno njihovim aversnim legendama kovanje tih četvrtsilikvi bilo je, uz rijetke izuzetke,¹⁵ stavljeno u vrijeme vladavine cara Anastazija pri čemu je tipološki nezamijećena ostala pa stoga i ne protumačena očevidna *differentia specifica*: postojanje četvrtsilikvi s prekinutom i četvrtsilikvi s neprekinutom aversnom legendom. Tu drugu neprekinutu aversnu legendu karakterističnu za četvrtsilikve „Sirmijske grupe“ imaju ovdje samo dvije inačice [4,5], a kod preostale tri aversna legenda sadrži prekid [1,2,3] atipičan za gotovo sav dosad poznat fundus četvrtsilikvi „Sirmijske grupe“. Osim toga na jednoj od četvrtsilikvi s prekinutom aversnom legendom iznad glave portretnog prikaza nalazi se križ [1] kakav je moguće zapaziti na Anastazijevom brončanom novcu kovanom u Konstantinopolu (folisi i polufolisi),¹⁶ Antiohiji (folisi, polufolisi, dekanumije, pentanumije)¹⁷ i Nikomediji (folisi).¹⁸ Na solidima kovnice u Konstantinopolu križ postavljen na čeonu dio kacige pojavljuje se već na jednom od njenih najranijih redovnih izdanja kovanih za Anastazija 491. godine,¹⁹ a potom i na znatno učestalijim kasnijim redovnim izdanjima čije se kovanje pripisuje razdoblju od 492. do 507. godine²⁰ (SI. 2:1-2) što je uistinu preširok vremenski raspon. Uz to razlozi pojavi križa jedva da su i spomenuti²¹ iako se s obzirom na numizmatičke primjere iz 4. i 5. stoljeća prihvatljivim čini tvrdnja da se križ iznad glave cara (brončani novac) ili pak na čeonom dijelu njegove kacige (zlatni novac) pojavljuje kao sastavnica dijademe, jedne od insignija carske vlasti.²² Zbog toga je posebno zanimljivo da je tom pojavom zahvaćeno osim ranobizantskog

¹⁴ Nakon prve numizmatičke obrade i objave jedne sirmijske četvrtsilikve tipa *Victoria* (Demo 1994, 65, 84 no. 69, 113 Pl. 6:69, 136-138, 194 no. 3/69, 299, 301, 308 [4]) o toj zanimljivosti u stručnoj literaturi nije bilo riječi punih deset godina. Kada se za to 2004. godine napokon pružila prilika primjerak je jednostavno morao biti „prešućen“ u korist teorije o isključivo gepidskom porijeklu „Sirmijske“ grupe i početku njenog kovanja ne ranijem od vremena vladavine cara Justinijana, Metlich 2004, 43. Ipak, s pojavom novih inačica četvrtsilikvi „Sirmijske“ grupe tipa *Victoria* na numizmatičkim aukcijama u Beču i Londonu njihovo je postojanje postalo nezaobilaznim i dovoljno zanimljivim da se o njima više ili manje iscrpno istraživački progovori i piše, Gennari 2019, 92-96, 163-164 no. 1 [4], 2 [1], 2b [2], 2c [5]; Faltin 2019, 150, 152-153 no. 1b.1/Q1b [4], 1b.2/Q1b [3], 1b.3/Q1b [2], 1b.4/Q1b [1]. Asolati 2020, 253 no. 4 Fig. 10:4 [4], 257.

¹⁵ Katalogi bečke aukcijske kuće *Rauch* jedini su koji su kovnici u Sirmiju, Gepidima i nekom njihovom nepoznatom vladaru iz razdoblja između 540. i 560. godine (!) pripisali dvije četvrtsilikve silikve tipa *Victoria*, jednu s prekinutom [1] a drugu s neprekinutom aversnom legendom [5].

¹⁶ *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 22.2, 27.2, 28a.2, 31.2.

¹⁷ *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. no. 56, 57.1-2, 58.1-2, 59.1-2, 60, 61-63.

¹⁸ *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 42. – Na brončanom novcu istih triju kovnica križ se pojavljuje i pod Justinom I. (folisi i polufolisi): *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 11.1, 12.2, 19.1 (Konstantinopol); no. 35a.3, 38a.2, 39.2, 42a.2 (Nikomedija); no. 58.1-2, 61.1-2 (Antiohija). U Nikomediji umjesto križa ponekad se pojavljuje šesterokraka zvijezda (*Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 35a.4, 42a.3) ili pak *Manus dei* (*Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 35c, 42c). Za Justina I. na brončanom novcu kovanom u Kiziku pojava križa iznad glave cara nije registrirana, usp. *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, Pl. 8:48-49,55, 9:50-57. Pod Justinijanom križ iznad glave car pojavljuje se rijetko i još jedino na folisima kovanima u Konstantinopolu između 527. i 537. godine, *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 87.1; *Berk* 204/2018, no. 323.

¹⁹ *Ratto* 1930/1974, no. 314 = *Bellinger* 1966 (= *DOC* I), no. 4c (bez slike).

²⁰ *Hahn-Metlich* (= *MIBE*) 2013, no. 4a.2.

²¹ *Hahn* 1973 (= *MIB* I), 34; *Hahn-Metlich* 2013 (= *MIBE*), 25 bilj. 123, 29.

²² *Lederer* 1934/1935; *Alföldi* 1935, 145-150; *Engemann* 1979, 144-149, Abb. 9-12; *Boytsov* 2009, 51-53, Taf. V:16-18, VI:19-21; *Forness* 2021, 163 bilj. 103-104.

(zlatu, bronca) i rano istočnogotsko kovanje na sjeveru Italije gdje se križ na čeonom dijelu dijademe osim na zlatnom pojavljuje i na srebrnom novcu: češći je na tremisama,²³ a rjeđi na polusilikvama²⁴ obično atribuiranima istočnogotskoj kovnici u Milanu te na rijetkim tremisama pripisanima kovnici u Paviji (*Ticinum*),²⁵ a križ postavljen na čeonu dio kacige može se zapaziti i na malobrojnim solidima nekad pripisivanima istočnogotskom kovanju.²⁶ Na kovanicama nastalima u Italiji križ iznad glave cara pojavljuje se također početkom vladavine cara Anastazija ali je tamo, tako se barem danas čini, za razliku od onog na ranobizantskim kovanicama kraćeg trajanja i ograničen na razdoblje ne puno dulje od oko sredine ili druge polovine travnja 491. do 492./493. godinu (SI. 2:3-5).

Za razliku od križa čiju je pojavu na aversu jedne od četvrtisilikvi tipa *Victoria* moguće tumačiti podjednako ranobizantskim kao i istočnogotskim utjecajem središnji sadržaj njihovih reversa nedvosmislen je i jasan jer uključuju monograme usporedive jedino s nekima od monograma istočnogotskog kralja Teodorika. Ti monogrami ipak nisu posve jednoznačni jer je razvidno da na četvrtisilikvama tipa *Victoria* egzistiraju dvije tipološke skupine koje u svom donjem dijelu koriste: prva skupina slovo C (dalje: C-tip), a druga skupina slovo O (dalje: O-tip) s naznakom da C-tip monograma (SI. 3:1-2) koriste četvrtisilike s prekinutom aversnom legendom [1-2,3], a O-tip monograma (SI. 3:3-4) četvrtisilike s neprekinutom aversnom legendom [4,5]. Za razliku od monograma O-tipa koji postoji u brojnim inačicama i karakterističan je za sve Teodorikove italske srebrnjake pa i za četvrtisilike „Sirmijske“ istočnogotskog vremena monogram C-tipa izuzetan je i zasad zastupljen jedino na trima četvrtisilikvama tipa *Victoria* [1-2,3], a ponešto variran pojavljuje se i na znatno kasnijim četvrtisilikvama istočnogotskog kralja Vitigisa (536.-539./540.) s kojima četvrtisilike „Sirmijske“ grupe tipa *Victoria* vremenski ne korespondiraju (SI. 3:5). Za monogram O-tipa kao standardni i najdugovječniji monogram kralja Teodorika već je ranije pretpostavljeno pa i prihvaćeno da je ovaj svoje početke na srebrnom istočnogotskom novcu imao ili u nekom nedefiniranom trenutku tijekom 492. godine²⁷ ili pak nešto kasnije nakon likvidacije Odoakara u Raveni 15. ožujka 493. godine.²⁸ Stoga je moguće da je monogram C-tipa prethodio monogramu O-tipa i bio korišten još tijekom istočnogotskog boravka na Balkanu te je zajedno s Teodorikom stigao u Italiju 489. godine gdje je najkasnije početkom indikcije 1. rujna 492. godine zamijenjen monogramom O-tipa.²⁹

²³ Hahn 1984, 239 no. 26-27, Taf. II (Mediolanum); Metlich 2004, no. 24.6, 25.1, 26.1 (Mediolanum)

²⁴ BM 1969.0517.2 = Baldi 2014, 21 no. 87.1 (Mediolanum); Arslan 2004, 433, 452 Tav. I:4/avers, 461 (Mediolanum).

²⁵ Za tremise pripisane kovnici u Paviji (*Ticinum*), v. Demo 1994, 112 (Pl. 5:62-63), 133 no. 62-63.

²⁶ Istočnogotskim izdanjem kovanim u Milanu smatrala ih je Fagerlie 1967, 67 no. 677-678, 71 (Pl. XXII-677, XXXI:678) a tezu je preuzeo i u svoju tipološko-kronološku shemu istočnogotskog kovanja ugradio Hahn 1973 (= *MIB I*), no. 19¹⁻² (zbog slova na kraju reversne legende kovanje im je stavljeno u 499./500. i 500./501. godinu). Kasnije, iste te solide iz istočnogotskog fundusa izdvojili su prvo Hahn (1984) i Arslan (1989, 62) a zatim Metlich (2004) i napokon Hahn-Metlich 2013 (= *MIBE*), 25 bilj. 123. Kako je broj sličnih primjeraka u međuvremenu porastao trebat će ovaj problem ponovno staviti na stol, proučiti ih i istražiti njihovu tipološko-kronološku poziciju te ustanoviti da li su nastali i kovani u Italiji ili izvan nje.

²⁷ Hahn 1973 (= *MIB I*), 86, Prägetabelle XI - Ostgoten/Silber.

²⁸ Metlich 2004, nenumirirana tablica na kraju knjige.

²⁹ Da su na brončanom novcu kovanom u Italiji u ime cara Anastazija zastupljene i neke druge inačice Teodorikovog monograma C-tipa pokazuju primjerci (oba bez S u gornjem dijelu monograma!) koje su

U takvim okolnostima pojava monograma C-tipa na trima četvrtsilikvama „Sirmijske“ grupe tipa *Victoria* [1-2,3] ne bi bila samo naznaka njegovog možebitnog postojanja i upotrebe na Balkanu u razdoblju prije 488./489. godinu već i svjedočanstvo povratka političke prisutnosti i utjecaja Istočnih Gota na područje Sirmijske Panonije u kojoj su ti isti Istočni Goti boravili i prije 456. godine, a od te godine nadalje s dozvolom cara Marcijana (450.-457.) i u svojstvu istočnorimskih foederata osiguravali je i kontrolirali sve do 473. godine.³⁰

Na jedan tek nešto kasniji utjecaj ranih numizmatičkih specifičnosti istočnogotske Italije upućuje znakovlje C*V izgledom i položajem slično egzergu sačinjenom od dvaju slova i dvanaesterokrake zvijezde postavljenih ispod Teodorikovog monograma C-tipa. Kao eventualni uzor mogla je poslužiti oznaka CM isprva stavljena u egzerg polusilikvi kovanih u ime cara Zenona,³¹ a nakon toga na početni (M) i završni (C) dio reversne legende četvrtsilikvi kovanih u Italiji u ime cara Anastazija.³² Shodno tumačenju oznake CM te srebrnjake obično se pripisivalo ili kovnici u Milanu (= *Civitas Mediolanensis*)³³ ili kovnici u Rimu (= *Caput Mundi*)³⁴ pa bi slijedeći te uzore C*V trebala biti ili oznakom kovnice ili pak numeričkom oznakom vrijednosti (grčki: sigma/ni = CV = 250) kakvim je CM također bio smatran.³⁵ Da oznaka CV bez zvijezde ima svoje mjesto, a možda i

kao kovanice nastale u Rimu ili Raveni nedavno predstavili, *Gennari & Cecchinato & Ortu* 2020, 173-174, 187 no. 16 i 18, 192 no. 21 (Pl. XXV:21), 193 no. 25 (Tav. XXVI:25). Malobrojnost ovih inačica osim što govori u prilog njihove ranije pojave upućuje i na moguću razliku u odabiru monograma korištenih od *Monetae publicae*.

³⁰ Za istočnogotski boravak u Panoniji u razdoblju od 456. do 473. godinu, v. *Alföldi* 1926, 100-104; *Mirković* 1968, 119-124, 127-128 = *Mirković* 2018, 203-209, 211-212 (sa starijom literaturom); *Wolfram* 1980², 321-335 = *Wolfram* 1988, 258-268; *Schwarz* 1992, 52-53; *Lotter* 2003, 104-106; *Gračanin* 2006, 93-103; *Gračanin-Škrljuga* 2014; 171-178 (sa starijom literaturom). – Temeljem bilješki sačuvanih kod *Jordanesa* (Get. 127, LII/268) s jedne strane i evidentirane arheološke građe druge polovine 5. stoljeća s druge strane staništa Istočnih Gota u Panoniji u razdoblju od 456. do 473. godine pokušao je prije više od četiri desetljeća zemljopisno pozicionirati *A. Kiss* (1979, 331-337; 1996, 87-90, s korekcijama). *Kissovoj* projekciji te povijesne situacije oštro se suprotstavio arheolog *V. Bierbrauer* koji je vjerujući da za pretpostavljene ubikacije nije moguće koristiti postojeću arheološku građu pa je njegovu tezu isprava osporio, a u konačnici je nazvao spekulativnom (1994, 137-139; 2011, 361-380). Pri svemu tome je eventualni sadržaj federatskog ugovora ostao bez adekvatne istraživačke analitike i tumačenja ali je izvjesno da se Istočnim Gotima upravo taj ugovor s carem Marcijanom pokazao (teritorijalno?) prezahtjevnim te je njihovim napuštanjem Panonije 473. godine naprasno raskinut. Također je evidentno da su prazninu nastalu odlaskom Gota “popunili” Gepidi zaposjevši prostor Sirmijske Panonije (ne i ostale dijelove rimskodobne Panonije). Ondje su kako se u novije vrijeme pretpostavlja i tvrdi od 473. godine Gepidi prisutni kao istočnorimski i ranobizantski saveznici (o tome: *Kiss* 2015, 42-43).

³¹ *Kent* 1971, 74 bilj. 7, Pl. VIII:7 (Zenon/Milano); *Metlich* 2004, 41 Fig. 21 (polusilikva, Teodorik?/Milano); *King* 1987, 209 no. 15A (Zenon/Milano) = *Kent* 1994 (= RIC X), no. 3664/Pl. 75 (Zenon/Rim) = *Metlich* 2004, 35 Fig. 20 (Odoakar/Rim); *Metlich* 2004, 41 no. 21 (polusilikva, Teodorik?/Milano).

³² Četvrtsilikve: BM B.12303 = *Wroth* 1911 (=BMC Ostrog), no. 80 = *Kent* 1971, 71 no. 18, Pl. VIII:9 = *Hahn* 1973 (= MIB I), no. 43b (BM B.12303) = *Metlich* 2004, no. 48 (BM B.12303) = *Baldi* 2014, no. 91.1; SMB 18201433 = *Kraus* 1928, no. 56 = *Hahn* 1973 (= MIB I), no. 43a = *Metlich* 2004, no. 49.

³³ *Hahn* 1973 (= MIB I), 86; *Hahn* 1984, 236.

³⁴ *Wroth* 1911 (= BMC Ostrog), 58 bilj. 3; *Grierson-Mays* 1992, 186.

³⁵ *Kent* 1994 (=RIC X), 217-218, je u oznaci CM prepoznao grčku numeričku oznaku za 240 nummi (= sigma/mi) ali je svoj izračun temeljio na polusilikvi (*Metlich* 2004, 42 n. 120. O tome također, *Baldi* 2014, 4). – Da bi CM mogao biti tek skraćena za COMOB razmišljao je *Kent* 1994 (=RIC X), 217, a tu mogućnost je kao „najjednostavniju“ podržao i *Metlich* 2004, 36, 42 bilj. 120.

porijeklo u ranobizantskom numizmatičkom fundusu pokazuju primjerci vrlo rijetkih komemorativnih izdanja tzv. anonimnog srebrnog novca (SI. 4:3) pripisani s pravom ili ne kovnici na jugu Italije (CY = Syracusa) i Justinijanovu vremenu (536./537.?).³⁶

Reversnu legendu četvrtisilikvi tipa *Victoria* sačinjavaju dvije riječi: *Victoria* i *avccc/ (a)vc/av* između kojih se u gornjem dijelu nalazi jednokraki križ, a u donjem dijelu šesterokraka/✱, sedmerokraka/✱ ili dvanaesterokraka zvijezda/✱: dvanaesterokraka kao dio znakovlja srodnog egzergu [1,2], sedmerokraka i šesterokraka kao sastavni dio reversne legende koja uokviruje Teodorikov monogram [4,5]; u jednom primjeru zvijezda se ne nazire ili je, kako se čini, uopće niti nema [3]. Unatoč evidentne jednostavnosti takve izrazito istočnogotske koncepcije reversa reversne legende ovih četvrtisilikvi ipak nisu jednoznačne jer ih osim izostavljanja pojedinih slova (R), zamjene slova (AI za O) ili pak različitosti u grafiji (Γ i Γ za T) odlikuju završeci riječi *Augustorum/Augusti* predstavljeni skraćenicama $\Lambda VCCC$ [3], $(\Lambda)VC$ [1,2] i ΛV [4,5]:

- najkraća skraćenica (ΛV) pojavljuje se jedino na četvrtisilikvama tipa *Victoria* s neprekinutom aversnom legendom [4,5]; izvan „Sirmijske“ grupe moguće ju je zapaziti na manjim nominalama kasnijeg brončanog novca cara Anastazija³⁷ ali ne i na reversima redovnih izdanja zapadnorimskog, istočnorimskog i ranobizantskog srebrnog novcu kasnog 5. i ranog 6. stoljeća;

- najduža skraćenica ($\Lambda VCCC$) je zasad najrjeđa [3] pa je stoga kao i zbog nepostojanja(?) zvijezde na kraju reversne legende, ali i zbog prekinute aversne legende posebno zanimljiva jer joj se najprikladnije usporedbe nalaze na polusilikvama s oznakom SRM/SRW na reversu također pripisanima „Sirmijskoj“ grupi;³⁸

- skraćenica $(\Lambda)VC$ [1,2] je osebujna ali i kontroverzna jer dopušta da se reversna legenda čita ili kao VICTORI ΛVC ili pak kao VICTORIA VC s mogućnošću da se slovo Λ tumači čak i kao grafem zajednički za obje sastavnice reversne legende; skraćenicu koriste jedino četvrtisilikve „Sirmijske“ grupe tipa *Victoria* s prekinutom aversnom legendom.

Tablica 2

Četvrtisilikve tipa <i>Victoria</i> - karakteristični detalji reversa									
Red. br.	Završetak rev. legende	Monogram		Ispušeno slovo			Zamijenjena slova		Zvijezda (broj krakova)
		C-tip	O-tip	R	(Λ)	$\Lambda I=O$	$\Gamma, \Gamma=T$	P=R	
1.	$(\Lambda)VC$	+	-	-	+	-	-	-	12
2.	$(\Lambda)VC$	+	-	-	+	-	-	-	12
3.	$\Lambda VCCC$	+	-	+	-	-	-	-	?
4.	ΛV	-	+	-	-	+	-	-	7
5.	ΛV	-	+	-	-	-	+	+	7

³⁶ O ovoj malobrojnoj skupini anonimnog srebrnog novca (2 kom) i razlozima njene atribucije Justinijanu (536./537.?) i kovnici u Sirakuzi, v. *Bendall* 2002, 150 (tip 10), 153, 159, Pl. XII:22. Nažalost, u jednom vrlo korisnom novijem istraživanju problematike protobizantskih komemorativnih izdanja srebrnoga pretežno anonimnog novca kako ih se odnedavno ponegdje naziva skupina CV nije bila razmatrana, *Asolati* 2022, 1-8.

³⁷ *Hahn* 1973 (= *MIB* I), no. 21 (515. god. ?) *Hahn, Metlich* 2013 (= *MIBE*), no 21 (dat. 512.-517. god.).

³⁸ Reversni završetak $\Lambda VCCC$ uobičajen je za kasnocarske solide i semise pa ga preuzimaju i koriste čak i zapadnogotske tremise kovane u Galiji nakon 450. godine i učestalije za vladavine kralja Eurika (466.-484.) i njegova sina i nasljednika Alarika II. (484.-507.). Za primjere v. *Reinhart* 1938, 129-133, Taf. 4:54-59, 5:79-98, 6:111-118.

Svemu ovom vrijedi dodati da je reversnu legendu *Victoria avccc/(a)vc/av* moguće tumačiti i kao literalnu zamjenu za prikaz Viktorije – uklonjena da bi se oslobodio prostor za oznaku fiskalne jurisdikcije (Teodorikov monogram) – koja se združena s reversnom legendom *Invicta Roma* na istočnogotskom srebrnom novcu kovanom u Italiji prvi i posljednji put našla na kratkotrajnim izdanjima kovanima u ime cara Anastazija u Milanu i Paviji ranih 90-ih godina 5. stoljeća.³⁹

Navedene usporedbe i sličnosti jasno pokazuju da je četvrtsilikve tipa *Victoria* opravdano razvrstati na osnovi prekinute [1,2,3] i neprekinute aversne legenda [4,5] s kojima je na reversu podudarna upotreba jednog od dvaju Teodorikovih monograma: C-tipa s prekinutom [1,2,3], a O-tipa s neprekinutom aversnom legendom [4,5]. Pri tome je četvrtsilikve s prekinutom aversnom legendom i monogramom C-tipa moguće odrediti kao relativno kronološki raniju (starija), a četvrtsilikve s neprekinutom aversnom legendom i monogramom O-tipa kao relativno kronološki kasniju skupinu (mlada). Podudarnost s databilnim numizmatičkim sadržajem ranog istočnogotskog kovanja u Italiji pripisanog razdoblju od 491.-492./493. godinu pokazuje i aversnih legendi D N ANAST-[3] evidentirana također i na srebrnom novcu Teodorikove kovnice u Ticinumu koja je kovanje u ime cara Anastazije započela ubrzo po njegovu stupanju na prijestolje, a obustavila ga nedugo nakon Odoakarove eliminacije 15. ožujka 493. godine. Naprotiv, legenda D N ANA-[1,2], osim na ovom sirmijskom izdanju pojavljuje se u Italiji nešto kasnije i to na aversima četvrtsilikvi kovanih za Teodorika u Ravenni ne prije 1. rujna 497. godine. Stoga bi njenu pojavu na četvrtsilikvama tipa *Victoria* prije tog datuma zasad trebalo smatrati lokalnom sirmijskom pojavom.

II.

Primjerci kasnije (mlađe) skupine četvrtsilikvi tipa *Victoria* s neprekinutom aversnom legendom [4,5] predstavljeni su dvama inačicama različitima sadržajem i grafijom aversnih legendi, obilježjima portretnih prikaza (plašt ili oklop), ali i brojnošću dosad poznatih primjeraka. Prva inačica je već dulje vrijeme poznata i dokumentirana znatnim brojem primjeraka različitog stanja očuvanosti [4], a druga je za razliku od prve relativno nova, poznata tek od 2016. godine, vrlo dobrog stanja očuvanosti ali zasad zastupljena samo jednim primjerkom [5]. Kod starije od ovih dviju inačica Anastazijevo poprje je u plaštu, a neprekinuta aversna legenda teče od desna na lijevo (retrogradno), sa slovima graviranim prema van i završetkom II ΛC [4].

Poprje u plaštu i neprekinuta legenda gravirana retrogradno sa slovima prema van kombinacija je zastupljena samo na jednom od prvih rimskih izdanja Teodorikovih

³⁹ U tom smislu još uvijek je jedinstvena istočnogotska četvrtsilikva s prikazom Viktorije prema modelu karakterističnom za istočnorimske tremise i s reversnom legendom *Victoria Augustorum* (dijelom vidljiva) kovana u ime Zenona u Milanu (*Demo* 1994, 76 no. 2, 108 (Pl. 1:2), 125-126) ili u Rimu (*Metlich* 2004, 36, 98 no. 41, Pl. VI:41, nenumerirana tablica na kraju knjige) prije a vjerojatno i neko kraće vrijeme nakon 11. travnja 491. godine kada je u Konstantinopolu na carsko prijestolje umjesto preminulog Zenona (474, 476-491) zasjao Anastazije (491-518). Prikaz Viktorije bez ikakve popratne reversne legende nalazi se i na rijetkim primjercima (vrlo) ranog brončanog istočnogotskog novca kovanog u Raveni, *Hahn* 1988, 362-363 (Odoakar, 490-493), *Arslan* 1989, 38, 69-70 Tav. III:AE 2; *Metlich* 2004, 50 no. 81, Pl. IX (Teodorik, pentanumij).

četvrtsilikvi⁴⁰ koje također koristi kraticu AC za *Augustus* na kraju svoje aversne legende (SI. 4:1). Istu kraticu, istini za volju, poznaju i rijetka rana Anastazijeva komemorativna izdanja srebrnog novca označena slovom T na reversu,⁴¹ ali ih od spomenutih istočnogotskih četvrtsilikvi razlikuje upotreba neprekinute aversne legende koja teče od lijeva na desno i sa slovima okrenutima prema unutra (SI. 4:2).⁴² Kada bi se o vremenu kovanja ove inačice četvrtsilikvi tipa *Victoria* prosuđivalo isključivo prema sadržaju i obilježjima aversa tada bi do njega došlo ubrzo po proklamaciji Anastazija carem u Konstantinopolu u travnju 491. godine. Naprotiv Teodorikov monogram na reversu traži da se isuviše rani datum kovanja stavi cijelo desetljeće kasnije u ili iza 502./503. godinu kada je na Teodorikovim monogramima O-tipa ravenske kovnice kojeg ova četvrtsilikva očito oponaša grafem Z u njegovu gornjem dijelu zamijenjen slovom S.⁴³ Ipak, prikladnije vrijeme za ovo izdanje nastupilo je približno godinu dana kasnije kada se u okolnostima čiji je povod uglavnom poznat, ali uzroci baš i nisu posve razjašnjeni dogodio istočnogotski napad na Gepide u Sirmijskoj Panoniji okončan zauzimanjem Sirmija, bijegom gepidskog kralja Trasarika u Bizant i istočnogotskim izbjijanjem na povijesne granice Italske prefekture. Tu vjerojatno pomno planiranu, brzo izvedenu i nadasve uspješnu akciju – iako će sukob s Bizantom koji se nazire u pozadini ovog Teodorikovog poduhvata potrajati još nekoliko godina – zacijelo je trebalo adekvatno obznaniti pa od tuda odabir i povratak stare-nove reversne legende tipa *Victoria* s Teodorikovnim monogramima ali i sa specifičnostima koje je lako uočiti: završetak reversne legende (ΛV), slova zamijenjena drukčijim grafemima (Γ umjesto T, digraf ΛI umjesto O) i upotreba sedmerokrake zvijezde (✱) na kraju legende za koju se svojevremeno mislilo da je povezana s Ilirikom.⁴⁴ Usto evidentno je da reversni kalup tog novog istočnogotskog izdanja nije gravirala ista ruka koja je gravirala aversni kalup (majstori, alati i njihova upotreba) na što dosta jasno upućuju razlike u oblikovanju slova aversne i slova reversa legende.

⁴⁰ BM 1855,0512.67 = *Wroth* 1911 (= *BMCOstrog*), no.74, Pl. 7:6 (Roma) = *Kent* 1971, 71 no. 19, 74, Pl. VIII:8 (Mediolanum) = *Metlich* 2004, no. 44a, Pl. VI:44a (Ravenna) = *Baldi* 2014, 23 no. 96.2 (Mediolanum or Ticinum).

⁴¹ Na anonimnim izdanjima srebrnog komemorativnog novca početnim slovom imena grada postavljenim u središnji dio reversa predstavljeni su grad-slavljenik (i kovnica?): P ili R za Rim/Roma, K ili C za Konstantinopol/Constantinopolis, a T ili za Antiohiju/Theupolis (*Bendall* 2002, 149-155) ili za Solun/Thessalonica što se ipak čini vjerojatnijim (*Asolati* 2022, 2-4).

⁴² Grafem II ispred završnog AC novina je vjerojatno pristigla kao utjecaj Bizanta. Isprava je bio identificiran kao H i protumačen kao zamjena za slovo M u značenju „*maximus*“ (*Demo* 1994, 84 no. 69, 113 Pl. 6:69, 136-138) što je ovdje potrebno prepraviti u „*mezas*“ (*magnus*) potvrđen u nazivu „*mezas basileus*“ sporadičnim pod Justinijanom a od cara Heraklija nadalje u Bizantu uobičajenim. O ovome detaljnije, *Schreiner* 1971, 173-192; *Zuckerman* 2010, 865-869; *Pazdernik* 2017, 214-230; *Cristini* 2021, 325-328;.

⁴³ To bi ujedno značilo da je jedini dosad poznati primjerak istog aversnog kalupa s reversom legendom IIIVIC ✱ TA ROIIA i Teodorikovim monogramom s grafemom Z u gornjem dijelu (N•N 49/2017, no. 756) uistinu kovan tek nešto ranije od višestruko brojnijih primjeraka tipa *Victoria* na što je dosad ukazivala evidentna razlika u istrošenosti otisaka njihovog zajedničkog aversnog kalupa (*Gennari* 2019, 94-95, 163 no. N1 i 1). Pitanje da li je kalupe ovih inačica izradila ista ruka pristigla iz Ravenne vjerojatno će još dugo čekati na zadovoljavajući odgovor. Baš kao i pitanje da li je primjerak s reversom tipa *Invicta Roma* kao probni otkov (?) uopće bio u opticaju jer je zbog Teodorikovog monograma sa zvijezda na mjestu slova O kao anomalija povučen ili čak „bunkeriran“ prije nego je i uopće izašao iz kovnice.

⁴⁴ *Lacam* 1974, 170. Primjerak koji je za potvrdu svoje teze priložio (p. 60 Pl. XX:3) kovan je u ime Honorija i stilskih je obilježja tipičnih za onovremene solide kovane u Solunu (Thessalonica) 403.-408. godine = *Kent* 1994 (= *RIC X*), no. 43 dif.

Kasnije od prethodne kovana je druga inačica tipa *Victoria* s neprekinutom aversnom legendom [5] čiji reversni sadržaj gotovo u potpunosti preslikava specifičnosti prvog istočnogotskog sirmijskog izdanja [4] ali s nekoliko dodataka ili zamjena: slovo I dodano početku reversne legende, zamjena slova Γ grafemom 7 (umjesto slova T), slova N grafemom H, slova R slovom P, a sedmerokrake zvijezde (✱) šesterokrakom zvijezdom (✱). Sadržaj aversa upućuje ipak na nešto kasnije vrijeme jer je u suglasju s obilježjima četvrtisilikvi “Sirmijske” grupe tipa *Invicta Roma* kovanima nakon 504./505. godine među kojima su poprsje u četverorednom oklopu s neprekinutom legendom od lijeva na desno i završetkom P P AVC tipičnim za (sva) ranija izdanja „Sirmijske“ grupe. Jedina osobitost aversne legende ove inačice ogleda se u neuobičajenom obliku ligature ΛΛ za ΛNA koja se u tek malo jasnijem obliku pojavljuje i koristi na ravenskim četvrtisilikvama kovanima koju godinu kasnije. Zbog stila ali i brojnih detalja svjesno napravljenih ili pak namjerno prepravljenih ili iskrivljenih u odnosu na istočnogotske predloške sirmijske kovnice koje oponaša možemo pretpostaviti da je ova četvrtisilikva pripadala kovanju neke druge dovoljno poduzetne možda čak i utjecajne (političke?) grupacije lokalne ili pak prisutne u ne osobito udaljenom okruženju.

Specifičnosti i razlike ovih dviju inačica četvrtisilikvi tipa *Victoria* i njihova stil-ska, sadržajna i vremenska povezanost s onovremenim izrađevinama italskih kovnica odraz su i potvrda povijesnih i političkih zbivanja u jugoistočnom dijelu Panonije tijekom kasnog 5. i u ranom 6. stoljeću. Tim područjem su u ime Bizanta do 473. godine upravljali Tiudimirovi Istočni Goti, a do 489. godine Gepidi kralja Traustile⁴⁵ kada su njihovu dominaciju na tom području nakratko ugrozili Teodorikovi Istočni Goti porazivši Gepide i ubivši njihova kralja u bici kod rijeke Ulke (*Ulca*).⁴⁶ Okolnosti i razlozi tog sukoba različito se tumačeni ali je izvjesno da je pobjeda takvog značaja Gotima omogućila ispunjenje zahtijevanja kako onih koja su postojala prije bitke (nedostatak hrane i glad) tako i onih koje su nakon uspjeha na bojnopolju željeli i mogli ishoditi. Činjenica da je Traustilu nadživio i na prijestolju naslijedio sin mu Trasarik ostavlja nas u uvjerenju da je taj visoko rangirani gubitnik nakon bitke pošteđen u ime budućih boljih odnosa između Istočnih Gota i sirmijskih Gepida.⁴⁷ Takvo razriješenje vojnog sukoba Teodoriku je bilo od višestruke važnosti: kratkoročno jer je u tim trenucima

⁴⁵ Većina istraživača pretpostavljala je da se bitka odigrala pod kraj 488. godine ili pak u zimi 488./489. godinu ali se čini vjerojatnijim da je do sukoba došlo tek u veljači 489. godine što su zastupali Löwe 1961, 14 i Moorhead 1997, 21, a od njih preuzeli i podržali, Burns 1984, 185; Gračanin 2006, 107, Bratož 2014, 373; Gračanin - Škrljuga 2014, 180.

⁴⁶ Tumačenje ovih zbivanja i ubikacija područja na kojem su se dvije vojske sukobile umnogome je uvjetovano identifikacijom rimskodobne rijeke Ulcae (*Ulca fluvius*) s današnjom rijekom Vukom čija dužina zbog vrlo vijugavog toka od izvora pod Krndijom između Paučja i Milinca (zapadno od Đakova) do ušća u Dunav u Vukovaru danas iznosi 112 km. Kako su Vuka i njeno ušće u Dunav poprilično udaljeni od Sirmija i u pravcu sjeverozapada čini se vrlo vjerojatnom pretpostavka (Löwe 1961) da je za putovanje prema Italiji Teodorik izabrao podravski putni pravac koji je od Sremske Mitrovice (*Sirmium*) vodio put Vinkovaca (*Cibalae*) i Osijeka (*Mursa*) te dalje prema Ptuju (*Poetovione*) i Ljubljani (*Emona*). Za taj Teodoriku prikladniji putni pravac nedavno odlično prikazan i ilustriran, v. Fodorean 2017, 95-108. – Za indoeuropsko porijeklo imena Ulca i njegovo značenje, v. Šimunović 2013, 151, 153, 191, 197, 211 (sa starijom literaturom).

⁴⁷ Postojanje nekog mirovnog sporazuma između Teodorika i Gepida predvođenih Trasarikom iako se u povijesnim vrelima takvo što ne spominje (Pohl 1980, 290-291) smatrali su izvjesnim, Diculescu 1922, 110; Stein 1949, 55; Moorhead 1997, 21; Gračanin 2006, 107; Gračanin – Škrljuga 2014, 180.

uspjeh istočnogotskog pohoda protiv Odoakarove Italije još uvijek bio neizvjestan, a dugoročno jer je u slučaju rušenja Odoakara omogućavao Teodoriku utjecaj na unutar-njopolitičke odnose u gepidskoj zajednici u strateški važnom Sirmiju koji su, uskoro će se to jasno pokazati, bili opterećeni dinastičkim podjelama čiji protagonisti su pomoć (npr. Mundo, sin kralja Giesma?)⁴⁸ lako mogli potražiti i naći u moćnom susjedstvu (Bizant). Da je ovim potezom Teodorik barem u prvo vrijeme ostvario svoja nastojanja potvrđuje kovanje četvrtsilikvi tipa *Victoria* s prekinutom legendom na aversu i rijetkom inačicom Teodorikovog monograma na reversu [1-3] koje je, sudeći po malobrojnosti tipova i poznatih primjeraka, započelo ubrzo po Odoakarovoj eliminaciji (15. ožujak 493. god.), ali je bilo i kratkog trajanja. Prekid kovanja tih ranih sirmijskih četvrtsilikvi dogodio se prije kraja 497. godine i potrajao sve do istočnogotske vojne intervencije u Sirmijskoj Panoniji 504. godine. Uspjeh tog pohoda promptno je proslavljen novim izdanjem tipa *Victoria* s Teodorikovim monogramom O-tipa ravenskih obilježja [4] kojeg je prihvatilo i oponašalo zasad jedino poznato rano „neslužbeno“ izdanje „Sirmijske“ grupe kovano prije 1. rujna 507. godine [5]. Zajedničkom karakteristikom svih inačica tipa *Victoria* može se smatrati naperlani obrub kojeg su od njih preuzela i koristila sva redovna izdanja četvrtsilikvi „Sirmijske“ grupe ranog istočnogotskog razdoblja s početkom tijekom 504. godine do zaključno s 1. rujnom 507. godine.

Sve ovo kao i zamjetljive razlike u oblikovanju poprsja i grafiji slova dopuštaju da se dosad poznati primjerci četvrtsilikvi „Sirmijske“ grupe tipa *Victoria* tipološki odrede i pripišu dvama (zasad) vremenski nepovezanim razdobljima.

1. Razdoblju od 492./493. godinu ili prije 15. 3. 493. godine do ne kasnije od kraja 497. godine pripadaju malobrojne četvrtsilikve s prekinutom aversnom legendom i Teodorikovim monogramom C-tipa na reversu. Tipološku razliku iskazuju završeci njihovih reversnih legendi:
 - a) (Λ)VC završetak [1-2] u zajedništvu s Teodorikovim monogramom pokazatelj je ovisnosti o istočnogotskom predlošku i suzerenskom odnosu Trasarikovih sirmijskih Gepida početkom ovog razdoblja;
 - b) ΛVCCC završetak [3] pripada kraju tog kratkotrajnog suzerenskog razdoblja i podudaran je s razdobljem zahlađenih odnosa na relaciji Teodorik-Anastazije započetih 494. godine neuspjehom Faustovog, a okončanih 497. godine uspjehom Festovog poslanstva u Konstantinopolu okrunjenog sklapanjem mira i povratom zapadnorimskih carskih insignija iz Konstantinopola u Ravennu⁴⁹; jedini zasad poznati primjerak ove inačice četvrtsilikvi zasigurno je kako tipološki tako i kronološki bar nekim dijelom podudaran s pojavom i počecima kovanja ranih gepidskih polusilikvi SRM/SRW skupine tipološki neovisne o istočnogotskom predlošku.
2. Istočnogotskom zaposijedanju Sirmija 504. godine i vremenu ne puno kasnijem od ovog pripadaju četvrtsilikve s neprekinutom aversnom legendom, Teodorikovim monogramom O-tipa na reversu i reversnim završetkom ΛV. Tipološku razliku iskazuju prikazi carevog poprsja na aversu kao i legenda koja ga okružuje:

⁴⁸ O Mundu, njegovom porijeklu i životnom putu najiscrpnije, *Pohl* 1980, 290-296; *Croke* 1982, 125-135; *Krautschick* 1989, 119, 138-139 (bilj. 37 i 41), 142; *Sarantis* 2009, 19-21; *Kiss* 2015, 48-54.

⁴⁹ O ovim poslanstvima detaljnije, *Moorhead* 1997, 37-39; *Arnold* 2014, 69-71.

- a) poprsje u plaštu s aversnom legendom graviranom retrogradno i prema van te završetkom II AC [4] karakteristika je svečarskog izdanja kovanog 504. godine u povodu istočnogotskog uspjeha u sukobu s Gepidima, ulaska u Sirmij i bijega gepidskog kralja Trasarika u Bizant;⁵⁰
- b) poprsje u oklopu s aversnom legendom graviranom od lijeva nadesno i sa završetkom PPAVC [5] „neslužbeno“ je izdanje oblikovano prema aversnom modelu prvih redovnih istočnogotskih sirmijskih četvrtisilikvi kovanih nakon svečarskog izdanja iz 504. godine [4].

Literatura

- Alföldi, Andreas*, 1926. Der Untergang der Römerherrschaft in Pannonien, Band 2, Ungarische Bibliothek 12, Berlin-Leipzig 1926.
- Alföldi, Andreas*, 1935. Insignien und Tracht der römischen Kaiser, Mitteilungen des Deutschen archäologischen Instituts – Römische Abteilungen 50/1-2, Roma 1935, 1-171, Taf. 1-24.
- Arnold, Jonathan J.*, 2014. Theoderic and the Roman Imperial Restoration, New York 2014.
- Arslan, Ermanno A.*, 1989. La monetazione dei Goti, u: XXXVI Corso di cultura sull'arte ravennate e bizantina, seminario internazionale di studi sul tema Ravenna e l'Italia fra Goti e Longobardi, Ravenna, 14-22 aprile 1989, Ravenna 1989, 17-72.
- Arslan, Ermanno A.*, 2004. Dalla classicità al medioevo. La moneta degli Ostrogoti, Numismatica e Antichità Classiche – Quaderni Ticinesi XXXIII, Lugano 2004, 427-464.
- Asolati, Michele*, 2020. Tra Ostrogoti e Longobardi – la monetazione argentea dei Gepidi, u: *Jérémie Chamery, Pierre-Marie Guihard* (Hrsg.), *Argentum Romanorum sive Barbarorum, Permanences et évolution des usages monétaires de l'argent du IVe au VIe siècle dans l'Occident romain / Tradition und Entwicklung im Gebrauch der Silbermünzen im römischen Westen* (4.-6. Jh.), Römisch-Germanisches Zentralmuseum – Tagungen, Römisch Germanisches Zentralmuseum 41, Mainz 2020, 249-269.
- Asolati, Michele*, 2022. Le coniazioni d'argento celebrative protobizantine con tipo epigrafico: una diversa prospettiva cronologica e produttiva, u: *Massimo Lavarone, Stefano Magnani e Fabio Prenc* (eds.), *MB. Maurizio Buora. La sua storia. Il suo Friuli. Archeologia di Frontiera* 12, Trieste 2022, 1-8.
- Baldi, Elena*, 2014. Coinage of the Ostrogoths in the British Museum. (https://www.researchgate.net/publication/292988208_Ostrogothic_coins_in_the_British_Museum_London).
- Bellinger, Alfred R.*, 1966 (= *DOC I*). Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. Volume one Anastasius I to Maurice, 491–602, Washington DC 1966.
- Bendall, Simon*, 2002. *Bendall 2002* (Some comments on the anonymous silver coinage of the fourth to sixth centuries A.D), *Revue numismatique* 158, Paris 2002, 139-159, Pl. XI-XII.

⁵⁰ Da je Trasarik pred nadmoćnijom istočnogotskom vojskom pobjegao u Bizant, a ne svojoj subraći u Potisje i Transilvaniju kako se to ranije pretpostavljalo (*Mirković* 1971, 50; *Bóna* 1976, 70), pokazao je jedan 2006. godine pronađen, tri godine kasnije objavljen ali već tada nažalost izgubljen ulomak mramorne nadgrobnice ploče nađene u Istanbulu prigodom arheoloških istraživanja u i oko džamije Vefa kilise camii. Na ploči se u drugom, trećem i četvrtom redu natpisa s titulom *comes domesticorum* spominje Trasarik kralj Gepida i sin Traustile (“...Θρά[σαριχ] / [κόμ](ης) δομ(εστίκων) ῥέξ Γηπ[αίδων] / [υιός ?] Θραυστία...”), *Çetinkaya* 2009, 226-228; *Çetinkaya* 2019, 459-461, 464-465. Za podatak o nestanku ploče, v. *Kiss* 2015, 46 bilj. 34.

- Berk – Harlan J. Berk, Ltd., Chicago (IL, USA).
- Bierbrauer, Volker*, 1994. *Archaeologie und Geschichte der Goten vom 1.-7. Jahrhundert, Frühmittelalterliche Studien* 28, Berlin 1994, 51-171.
- Bierbrauer, Volker*, 2011. Zum panonischen Ostgotenreich (456/57-473) aus archäologischer Sicht, u: *Heinrich-Tamáška Orsolya* (hrg.), *Keszthely-Fenékpuszta im Kontext spätantiker Kontinuitätsforschung zwischen Noricum und Moesia 2*, Budapest–Leipzig–Keszthely–Rahden/ Westf. 2011, 361-380.
- BM – The British Museum, London (GB)
- BnF – Bibliothèque national de France, Paris (F)
- Bóna, István*, 1976. *The Dawn of The Dark Ages - The Gepids and the Lombards in the Carpathian Basin*, Budapest 1976.
- Boyrtsov, Mikhail A.*, 2009. *Der Heilige Kranz und der Heilige Pferdezaum des Kaisers Konstantin und des Bischofs Ambrosius, Frühmittelalterliche Studien* 42, Berlin – New York 2009, 1-69, Taf. I-VII, Abb. 1-25.
- Burns, Thomas S.*, 1984. *A History of the Ostrogoths*, Bloomington 1984.
- Çetinkaya, Halûk*, 2009. An Epitaph of a Gepid king at Vefa Kilise Camii in Istanbul. *Revue des Études Byzantines* 67 (2009) 225-229.
- Çetinkaya, Halûk*, 2019. Gepids at Constantinople, u: *Tivadar Vida, Dieter Quast, Zsófia Rác, István Koncz* (eds.), *Kollaps – Neuordnung – Kontinuität: Gepids After the Fall of the Hun Empire / Collapse – Reorganization – Continuity: Gepiden nach dem Untergang des Hunnenreiches, Tagungsakten der Internationalen Konferenz an der Eötvös Loránd Universität, Budapest, 14.-15. Dezember 2015 / Proceedings of the International Conference at Eötvös Loránd University, Budapest, 14th-15th December 2015*, Budapest 2019, 459-467.
- CNG – Classical Numismatic Groups Inc., Lancaster (PA, USA), London (GB).
- Cristini, Marco*, 2021. *Rex magnus: Theodebert I, Justinian, and the Title of ‘Great King’ in the Sixth Century*, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 220, Bonn 2021, 325-328.
- Croke, Brian*, 1982. *Mundo The Gepid: From Freebooter to Roman General*, *Chiron* 12, München 1982, 125-135.
- Demo, Željko*, 1994. *Ostrogothic Coinage from Collections in Croatia, Slovenia and Bosnia & Herzegovina*, *Situla* 32, Ljubljana 1984.
- Demo, Željko*, 2022. *Retorika svetih slika na srebrnom novcu Sirmija (numizmatika u arheologiji i vice versa) // The rhetoric of holy images on the silver coinage of Sirmium (Numismatic archaeology or vice versa)*, *Asseria* 15-16 (2019-2020), Zadar 2022, 277-334.
- Diculescu, Constantin C.*, 1922. *Die Gepiden, Forschungen zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalters und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*, Bd. 1, Leipzig-Halle (Saale) 1922.
- Dušanić, Slobodan* 1967. *Bassianae and Its Territory*, *Archaeologia Iugoslavica* VIII, Beograd 1967, 67-81.
- Engemann, Josef*, 1979. *Das Kreuz auf spätantiken Kopfbedeckungen (Cuculla – Diadem – Maphorion)*, u: *Carl Andresen, Günter Klein* (hrg.), *Theologia Crucis – Signum Crucis (Festschrift für Erich Dinkler zum 70. Geburtstag)*, Tübingen 1979, 137-153.
- Fagerlie, Joan M.*, 1967. *Late Roman and Byzantine Solidi Found in Sweden and Denmark*, *Numismatic Notes and Monographs* 157, New York.
- Faltin, Dirk*, 2019. *The ‘Sirmium Group’ – an overview*, *Koinon* II, Oxford 2019, 147-175.
- Fodorean, Florin-Gheorge*, 2017. *Listing settlements and distances: The Emona-Singidunum road in Tabula Peutingeriana, Itinerarium Antonini and Itinerarium Burdigalense*, *Starinar* 67, Beograd 2017, 95-108.

- Forness, Philip Michael*, 2021. Faithful Rulers and Theological Deviance: Ephrem the Syrian and Jacob of Serugh on the Roman Emperor, u: *Philip Michael Forness, Alexandra Hasse-Ungeheuer, and Hartmut Leppin* (Hrgs.), *The Good Christian Ruler in the First Millennium: Views from the Wider Mediterranean World in Conversatio*, Millennium Studies 92, Berlin: De Gruyter 2021, 141-167.
- Gennari, Alain*, 2019. The “Sirmium group”- about the so-called Gepids siliquae. With a specific catalogue – 2nd edition) // Il “gruppo di Sirmium”: sulle cosiddette siliquae dei Gepidi. Con annesso uno specifico catalogo – 2^a edizione, *Acta Numismatica Hungarica* 1, Budapest 2019, 63-251.
- GM – Gorny & Mosch Giessener Münzhandlung GmbH, München (D).
- Göricke-Lukić Hermine*, 2012. Vjekoslav Celestin i njegova muzejska djelatnost, u: *Hermine Göricke-Lukić* (ed.), *Zbornik radova Vjekoslav Celestin kustos osječkog Muzeja 1893.-1936.*, Osijek 2012, 3-32.
- Gračanin, Hrvoje*, 2006. Goti i južna Panonija [Goths and South Pannonia], *Scrinia Slavonica* 6, Slavonski Brod 2006, 83-126 [engl. 125-126].
- Gračanin, Hrvoje & Škrljuga, Jana*, 2014. The Ostrogoths in Late Antique Southern Pannonia, *Acta Archaeologic Carpathica* 40, Krakow 2014, 165-205.
- Grierson, Philip & Mays, Melinda*, 1992. Catalogue of the Late Roman Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection, from Arcadius and Honorius to the Accession of Anastasius, Washington, D.C. 1992.
- Hahn, Wolfgang*, 1973 (= MIB I). Moneta Imperii Byzantini 1. Von Anastasius I. bis Justinianus I. (491-565). Einschliesslich der ostgotischen und vandalischen Prägungen. ÖAW phil.-hist. Klasse, Denkschriften 109 = Veröffentlichungen der numismatischen Kommission 1, Wien 1973.
- Hahn, Wolfgang*, 1984. Das letzten Jahre der mediolanenser Miinzprägung vor der Schliessung der Miinzstätte durch Teoderich, u: *La zecca di Milano, Atti del Convegno internazionale di studio (Milano 9-14 maggio 1983)*, Milano 1984, 229- 240.
- Hahn, Wolfgang*, 1988. Die Münzstätte Rom unter den Kaisern Julius Nepos, Zeno, Romulus and Basiliscus (474-491), *Rivista italiana di numismatica e scienze affini* XC, Milano 1988, 349-364, Tav. I-II.
- Hahn, Wolfgang, Melich, Michael A.*, 2013 (= MIBE). Money of the Incipient Byzantine Empire. Anastasius I – Justinian I 491 – 565, *Veröffentlichungen Institutes für Numismatik und Geldgeschichte* 15, Wien 2013.
- Hartner, Johannes* 2018. Die „Sirmium-Gruppe“ Überlegungen zu einer völkerwanderungszeitlichen Münzgruppe ostgotischer Imitativprägungen – gepidischen Ursprungs?, u: *Michael Grundner* (hrg.), *Stabilität und Instabilität von Geldsystemen. Tagungsband zum 7. Österreichischen Numismatikertag (Wien, vom 19.-20. Mai 2016)*, Wien 2018, 39-46.
- Jordanes Get. – Jordanis Romana et Getica.*, u: *Th. Mommsen* (hrg.), *Monumenta Germaniae Historica - Auctores Antiquissimi* V/1. Berlin 1882.
- Kent, John P.C.*, 1971. The Coinage od Theodoric in the Names of Anastasius and Justin I, u: *Robert Andrew Glendinning Carson* (ed.), *Mints, Dies and Currency: Essays dedicated to the memory of Albert Baldwin*, London 1971, 67-74 Pl. VIII-IX.
- Kent, John P.C.*, 1994 (= RIC X). The Roman Imperial Coinage. Vol. X. The Divided Empire and the Fall of the Western Parts AD 395-491, London 1994.
- King, Cathy E.*, 1987. Roman Silver Coins V. Carausius to Romulus Augustus, London 1987.
- Kiss, Attila*, 1979. Ein Versuch die Funde und das Siedlungsgebiet der Ostgoten in Pannonien zwischen 456-471 zu bestimmen, *ActaArchHung* XXXI/3-4, Budapest 1979, 329-339.

- Kiss, Atila*, 1994. *Archeologia degli Ostrogoti in Pannonia (456-473)*, u: *Volker Bierbrauer, Otto von Hessen, Ermanno A. Arslan* (eds.), *I Goti*, Milano 1994, 164-169.
- Kiss, Atila*, 1996. *Die Ostrogoten in Pannonien (456–473) aus archaologischer Sicht*, *Zalai Múzeum* 6, Zalaegerszeg 1996, 87–90.
- Kiss, Attila P.*, 2015. *A sirmiumi háború (504–505). Kapcsolatok az osztrogótok, Bizánc és a gepidák között a 6. század elején*, u: *Márta Tóber – Ágnes Maléth* (eds.), *Középkortörténeti tanulmányok* 8, Szeged 2015, 41-60 [engl. 60].
- Kraus, Ferdinand Franz*, 1928. *Die Münzen Odovacars und des Ostgotenreiches in Italien*, *Münzstudien* V, Halle 1928.
- Krautschick, Stefan*, 1989. *Die Familie der Könige min Spätantike und Frühmittelalter*, u: *Evangelos K. Chrysos, Andreas Schwarz* (eds.), *Das Reich und die Barbaren*, Veröffentlichungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung XXIX, Wien - Köln 1989, 109-142.
- Künker – Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG., Osnabrück (D).
- Lacam, Guy*, 1974. *Civilisation et monnaies byzantine*, Paris 1974.
- Lederer, Philip*, 1934/1935. *Beiträge zur römischen Münzkunde: V. Kaiserbildnisse mit Kreuzdiadem*, *Deutsche Münzblätter* 54/384, 55/385, 55/386 (= N.F. 11), Berlin 1934, 213-220, Taf.143-146; Berlin 1935, 242-245, 267-270.
- Lotter, Friedrich*, 2003. *Völkerverschiebungen im Ostalpen-Mitteldonau-Raum zwischen Antike und Mittelalter (375-600)*, *Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 39, New York-Berlin 2003.
- Löwe, Heinz*, 1961. *Theoderichs Gepidensieg im Winter 488/489. Eine historisch-geographische Studie*, u: *Karl Erich Bornn* (Hrg.), *Historische Forschungen und Probleme*. Peter Rassow zym 75 Geburtstag dargebracht von Kollegen, Freunden und Schülern, Wiesbaden 1961, 1-16.
- Lukić, Hermina*, 1987. *Kronologija razvoja numizmatičkog odjela Muzeja Slavonije (1877-1914)* [Kronologie der Entwicklung der numismatischen Abteilung des Museums Slavoniens (1877-1914)], *Osječki zbornik XVIII-XIX*, Osijek 1987, 89-114 [njem. 110].
- Metlich, Michael A.*, 2004. *The Coinage of Ostrogothic Italy*, London 2004.
- Mirković, Miroslava*, 1971. *Sirmium – its History from the First Century A.D. to 582 A.D.*, *Sirmium*, I, Beograd, 5-94.
- Mirković, Miroslava*, 1968. *Ostrogoti u Panoniji posle 455. godine*, *Zbornik radova Filozofskog fakulteta* 10-1, Beograd 1968, 119-128 = *Mirković, Miroslava*, 2018. *Ostrogoti u Panoniji posle 455. godine*, u: *Opera Minora Selecta 4 - Antiquitas Posterior* 4, Beograd - Mladenovac 2108, 203-212.
- MoNS – Missouri Numismatic Society, St. Louis (MO, USA).
- Moorhead, John*, 1997. *Theoderic in Italy*, Oxford 1997.
- NAC – Numismatica Ars Classica AG, Zürich (CH).
- N•N – Numismatik Naumann GmbH, Wien (A).
- Pazdernik, Charles F.*, 2017. “The Great Emperor”: A Motif in Procopius of Caesarea’s Wars, Greek, Roman, and Byzantine Studies 57-1, Cambridge (MA) 2017, 214-230.
- Pecunem – Pecunem GmbH, München (D).
- Peus – Dr. Busso Peus Nachf., Frankfurt am Main (D).
- Pohl, Walter* 1980. *Die Gepiden und die Gentes an der mittleren Donau nach dem Zerfall des Atilareiches*, u: *Herwig Wolfram und Falko Daim* (Hrsg.), *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im fünften und sechsten Jahrhundert*. Berichte des Symposiums

- der Kommission für Frühmittelalterforschung 24. bis 27. Oktober 1978, Stift Zwettl, Niederösterreich, Wien 1980, 239-305.
- Ratto 1930/1974 – *Rodolfo Ratto*, Monnaies byzantines et d'autres pays contemporaines à l'époque byzantine. La plus riche et la plus vaste collection privée, Lugano/Amsterdam 1930/1974.
- Rauch – Auktionshaus H.D. Rauch, Wien (A).
- Reinhard, Wilhelm*, 1938. Die Münzen des tolosanische Reiches der Westgoten, Deutsches Jahrbuch für Numismatik I, München 1938, 107-35, Taf. 2-7.
- RomNum – Roma Numismatics Ltd., London (GB).
- Sarantis, Alexander*, 2009. War and diplomacy in Pannonia and the north-west Balkans during the reign of Justinian: the Gepid threat and imperial responses, *Dumbarton Oaks Papers* 63, Washington DC 2009, 15-40.
- Schreiner, Peter*, 1971. Zur Bezeichnung 'megas' und 'megas basileus' in der byzantinischen Kaisertitulatur, *Byzantina / Βυζαντινά* 3, Thessaloniki 1971, 173-192.
- Schwarcz, Andreas*, 1992. Die Goten in Pannonien und auf dem Balkan nach dem Ende des Hunnenreichs bis zum Italienzug Theoderichs des Großen, *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 100, 1992, S. 50-83.
- SMB – Staatliche Museen zu Berlin, Berlin (D).
- Smith, Charles B.*, 2007. Numizmatička istorija južnoslovenskih zemalja ilustrovana primercima iz kolekcije autora (IV): Rani srednji vek i Vizantija, *Dinar* 29, Beograd 2007, 16-18.
- Stein, Ernst*, 1949. Histoire du Bas Empire. De la disparition de l'Empire d'Occident à la mort de Justinien (476-565), Tome II, Paris – Bruxelles – Amsterdam 1949.
- Šimunović, Petar*, 2013. Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj / Pre-Roman placenames in present-day (and historical) Croatia, *Folia Onomastica Croatica* 22, Zagreb 2013, 147-214 [engl. 214]
- Tolstoj – *Tolstoj, Ivan Ivanovič*, 1912. Византийскія монеты / Monnaies Byzantines 3, Sankt Peterburg 1913.
- Triskeles – Triskeles Auctions (a subsidiary of Moneta Numismatic Services, Inc.), Watkinsville, GA (USA).
- Wolfram, Herwig*, 1980². Geschichte der Goten. Von den Anfängen bis zur Mitte des sechsten Jahrhunderts, München 1980².
- Wolfram, Herwig*, 1988. History of the Goths. New and completely revised from the second German edition (transl. Thomas J. Dunlop), Berkeley-Los Angeles-London 1988.
- WorthPoint – WorthPoint (= <https://www.worthpoint.com>), Atlanta, USA (GA).
- Wroth, Warwick*, 1911 (= *BMC Ostrog*). Catalogue of the Coins of the Vandals, Ostrogoths and Lombards and of the Empire of Thessalonica, Nicaea and Trebizond in the British Museum, London 2011.
- ZMBiH – Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo (BiH).
- Zuckerman, Constantine*, 2010. On the Titles and Office of the Byzantine Βασιλεύς, u: *Mélanges Cécile Morrisson*, Travaux et mémoires 16, Paris 2010, 865-890, 865-890.

Sl. 1 – Četvrtsilikve tipa Victoria kovane u ime cara Anastazija u Sirmijskoj Panoniji u razdoblju od 492./493. do ca. 495./496. godine [1-3] te 504./505. godine [4] i kratko nakon toga [5]; ca. 2x1. 1 – Inačica s križem iznad glave cara na aversu i s Teodorikovim monogramom C-tipa i (A)VC završetkom reversne legende (RomNum 30e/2016, no. 638). 2 – Inačica s Teodorikovim monogramom C-tipa i (A)VC završetkom reversne legende (Rauch 95/2014, no. 842). 3 – Inačica s Teodorikovim monogramom C-tipa i AVCCC završetkom reversne legende (N•N 70/2018, no. 849). 4 – Inačica s poprsjem cara u plaštu i s Teodorikovim monogramom O-tipa te AV završetkom legende na reversu; jubilarno izdanje (Pecunem 25/2014, no. 342). 5 – Inačica s poprsjem cara u oklopu i s Teodorikovim monogramom O-tipa te AV završetkom reversne legende, neslužbeno izdanje (Rauch 102/2016, no. 696).

Sl. 2 – Rano bizantsko i istočnogotsko kovanje u zlatu i srebru s križem postavljenim na čeonu dio kacige ili iznad glave cara na aversu; 2x1. 1-2 – Solidi cara Anastazija s križem na kacigi kovani u Konstantinopolu (Ratto 1930/1974 no. 314 = Bellinger 1966 (= DOC I), no. 4c; RomNum XXIII/2022, no. 1160). 3-4 – Tremise kralja Teodorika s križem iznad glave kovane u Paviji/Ticinum (BnF Ms. 33.305; ZMBiH 1069 = Demo 1994, 112 no. 62/Pl. 5). 5 – četvrtsilikva kralja Teodorika s križem iznad glave kovana u Milanu/Mediolanum (http://www.wildwinds.com/coins/byz//Imitative/BMC_theodorric_073.jpg).

Sl. 3 – Monogrami kralja Teodorika na reversima četvrtsilikvi tipa Victoria; ca.2:1. 1-2 – Inačice monograma C-tipa bez [1-2] i s vodoravnom [3] srednjom hastom. 3-4 – Inačice monograma O-tipa s vodoravnom [4] i koso postavljenom [5] srednjom hastom. 5 – Četvrtsilikva kralja Vitigisa s tzv. “restituiranim” Teodorikovim monogramom na reversu (NAC 93/2016, no. 1206 = Künker 121/2007, no. 122, ex coll. G. W. de Wit).

Sl. 4 – Primjeri istočnogotskog i ranobizantskog srebrnog novca s AC završetkom aversne legende kovani u ime cara Anastazija i anonimni srebrnjak Justinijanova vremena (536./537.) sa slovima CV na reversu; ca. 2x1. 1 – Četvrtsilikva kralja Teodorika kovana u Rimu 491./492. godine (Peus 426/2020, no. 358 = Peus 313/1985, no. 763). 2 – Komemorativno izdanje kovnice u Solunu /Thessalonica (GM 212/2013, no. 3095). 3 – Anonimno komemorativno izdanje srebrnjaka kovanog navodno u Sirakuzi (Tolstoj 1913, no. 618).